LUND UNIVERSITY

Hur stort var klosterbiblioteket i Vadstena?

Nordin, Jonas

Published in:
Biblis

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Nordin, J. (2021). Hur stort var klosterbiblioteket i Vadstena? *Biblis*, *94*, 34–44.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 18. Oct. 2026

JONAS NORDIN

Hur stort var klosterbiblioteket i Vadstena?

Klosterbiblioteket i Vadstena antas allmänt ha varit det största biblioteket i Norden under senmedeltiden.[1] Den gängse uppskattning som återkommer i såväl handböcker som mer specialiserad litteratur är att det bestod av mellan 1400 och 1500 volymer när det var som störst.[2]

I dag finns omkring 450 böcker i behåll som har tillhört klostret i Vadstena. Dessa har ursprungligen fördelat sig på tre samlingar: de liturgiska böcker som förvarades i kyrkan, systrarnas böcker som huvudsakligen var på fornsvenska och användes i systrakonventet samt brödernas bibliotek, som var den största delen och huvudsakligen bestod av texter på latin. Det är om brödernas boksamling denna artikel i huvudsak kommer att handla och när jag i det följande talar om 'biblioteket' är det dessa böcker som avses.

De bevarade latinska handskrifterna förvaras med något undantag på Uppsala universitetsbibliotek medan de fornsvenska till största delen finns på Kungliga biblioteket. Margarete Andersson-Schmitt och Monica Hedlund, som katalogiserat hela den så kallade C-samlingen i Uppsala, anger att Vadstenahandskrifterna uppgår till cirka 380 volymer, eller inte ens en tredjedel ('nicht einmal ein Drittel') av bibliotekets ursprungliga bestånd.[3] Anna Fredriksson har skrivit ned mängden Vadstenaböcker ytterligare. Efter att ha räknat bort liturgiskt material, urkunder, räkenskapsböcker med mera hänför hon 334 handskrifter och 37 inkunabler i Uppsala till brödernas bibliotek.[4]

De uppskattningar som gjorts av bibliotekets ursprungliga storlek bygger på en extrapolering utifrån det signeringssystem som användes: en tredelad placeringsbeteckning angav avdelning, hyllbräde och placering på hyllbrädet. I det följande normaliseras detta schema så att *avdelning* anges med versal bokstav, *hyllbräde* med romersk numrering och *ordning* på hyllbrädet med arabisk numrering. I enlighet med en etablerad terminologi använder jag genomgående beteckningarna avdelning och hyllbräde i det följande, men detta skall inte uppfattas som en regelrätt fysisk beskrivning. Vi vet inte vet hur biblioteksinredningen var utformad, men att många forskare implicit utgått från en modern hyllplacering, där böckerna förvaras stående med ryggarna utåt, har orsakat mycket förvirring. Anna Fredriksson har på goda grunder föreslagit att varje avdelning varit en reol uppbyggd av lådlikande fack, *capsae*, som kunnat förslutas med låsbara luckor. Konstruktionen är känd från andra medeltida biblio-

Vadstenasignum M.VI.8 där 'M' står för avdelning, '6' för hyllbräde och '8' för ordningsnumret på hyllan. Detta signum tillhör handskriften UUB C 87, en samling helgonlegender nedtecknade i sydvästra Tyskland omkring år 1100. Uppsala universitetsbibliotek.

tek och den kan förklara det faktum att böcker av olika format samsades på samma 'hyllbräde'.[5] En viktig ledtråd är huruvida böckerna förvarats stående eller liggande; det senare är mer troligt, men den evidens som kan utvinnas ur bevarade bokband ger motstridiga besked.[6] Förvaringsfrågan är utan tvekan viktig för att förstå bibliotekets uppbyggnad och omfång, men den får sparas till annat sammanhang.

Alltnog, genom att räkna tolv avdelningar med sex hyllbräden i varje avdelning och tjugo böcker per hyllbräde nådde Uppsala universitets skildrare Claes Annerstedt den avrundade summan 1400 som ett möjligt maxantal:

> Som antydan af dess omfattning kan jag nämna, att Cod. 26 Teologi Ups. Bibl., som kommit från Vadstena, har som signum från klosterbiblioteket: L. VI. 9:us. Om man får antaga att den tredje siffran stigit ända till 20 (en codex är signerad J. 2 XVI), så skulle ju med 12 hufvudafdelningar (A–L), 6 afdelningar eller hyllor i hvar (I–VI) och 20 böcker i hvarje sådan, samlingen stigit öfver 1400 volymer.[7]

Detta tentativa överslag gjordes i en fotnot 1877 och har därefter i stort sett accepterats utan ifrågasättande vare sig uppåt eller nedåt. Annerstedt räknade med tolv avdelningar A–L, men bortsåg från att bokstaven I och J utgjorde en bokstav i signeringsschemat. När bara elva avdelningar återstår stannar maximum vid 1320 böcker med detta sätt att räkna, men redan denna simpla felkalkyl passerade länge utan kommentar.

Fyra decennier senare försökte Vilhelm Gödel problematisera Annerstedts beräkningar, som han menade sannolikt hamnade för högt. Gödel konstaterar dock att Annerstedt varit omedveten om avdelningarna M–Q, vars böcker alltså måste adderas till totalmängden. 'Det är ju icke omöjligt,' konkluderade därför Gödel, 'att volymantalet kunnat gå upp till det vid pass ovan anförda, d.v.s. i runt tal till 1,500.'[8] Detta var det närmaste han kom en egen uppskattning och den lades fram med reservation.

I modern tid har Ville Walta gjort ett allvarligt försök att kontrollera Annerstedts summor, men efter att ha resonerat och räknat kommer han i stort sett till samma slutsats som Gödel: biblioteket hyste *minst* 1304 böcker, 'but it seems highly possible that the brothers' library reached 1500 volumes, if not more'.[9] I själva verket landar Walta högre än både Annerstedt och Gödel eftersom de bägge senare i samma avrundade summa även inkluderade systrarnas bibliotek och de liturgiska böcker som förvarades i kyrkan. I en senare uppsats har Walta godtagit Annerstedts beräkning helt utan kommentar: 'Vadstena's brothers gathered a library that has been estimated to reach – and even exceed – 1500 volumes.'[10]

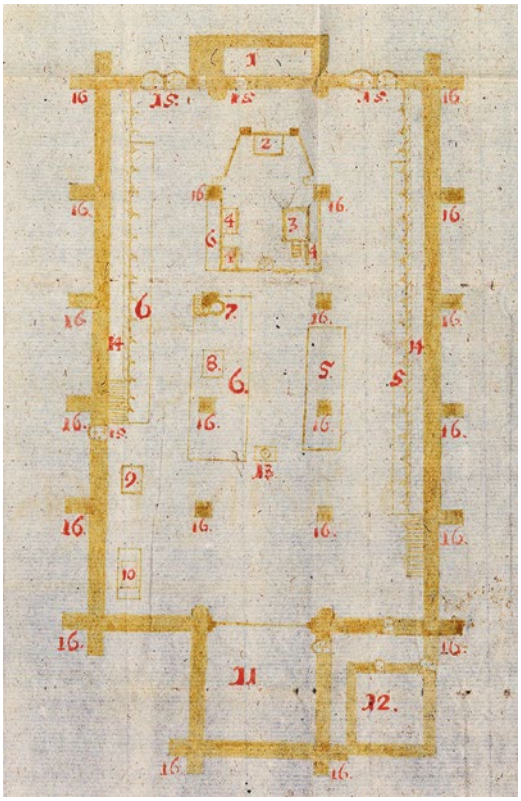

Plan över Vadstena klosterkyrka 1653. Brödernas bibliotek låg i byggnaden märkt 12 vid kyrkans sydvästra hörn. Byggnaden hade en ingång i öster (uppåt på bilden). Enligt ritningen mätte rummet omkring 12 × 12 alnar, det vill säga nästan 50 kvadratmeter. Ursprungligen utgjorde den östra delen av rummet sakristia, men den inkorporerades med biblioteket i slutet av 1400-talet. I en ritning från 1722 är rummet delat i en större och en mindre del skilda av en mellanvägg; huruvida den stått där kontinuerligt är okänt. Byggnaden, som under senare tider gick under benämningen Beläteskammaren, revs 1807. Detalj ur 'Geometrica delineatio öffwer closter kiyrkiann i Wadhstena Anno 1653', akvarellerad pennteckning i Palmskiöldska samlingen, Uppsala universitetsbibliotek.

En komplicerande faktor är att forskarna sällan tidfäst sina uppskattningar. Biblioteket tillväxte kontinuerligt från slutet av 1300-talet till en bit in på 1500-talet. Från 1520-talet försvårades klostrets verksamhet och biblioteket torde från den tiden ha varit i avtagande snarare än tilltagande. Biblioteket bör därmed ha varit som störst på 1510-talet. I det följande skall jag försöka uppskatta den samlade storleken på brödernas bibliotek. Annerstedt räknade enbart med avdelningarna A–L, luckorna är därtill avsevärt större i avdelningarna M–Q. Av dessa skäl inleder jag med att diskutera dessa bägge delmängder separat för att avslutningsvis försöka göra en sammanvägning.

Handskrifterna inom avdelningarna A–L

Annerstedts kalkyl utgick alltså från tjugo volymer per hyllbräde, men detta medeltal ter sig alldeles för högt. Tabell 1 är en schematisk uppställning av Vadstenabibliotekets elva första avdelningar (A–L) med sex hyllbräden (I–VI) i varje. De arabiska siffrorna anger det högsta och lägsta ordningsnummer på respektive hyllbräde som är kända genom bevarade handskrifter. I avdelning D.I har alltså den lägst numrerade volymen ordningstalet 3 (D.I.3) medan den som är högst numrerad har talet 13 (D.I.13). (Däremellan finns också volymerna 8, 9, 10 och 11 bevarade.) För att göra sammanställningen jämförbar med Annerstedt bortser jag tills vidare från de tryckta böckerna, men på fem hyllbräden innehas det högsta kända ordningsnumret av en tryckt bok (jfr tabell 2).[11]

Om vi utgår från att böckernas numrering på alla hyllbräden börjat med 1 kan vi enkelt räkna fram ett minimiantal genom att addera de högsta ordningsnumren i varje avdelning. Vi får då fram att 639 är det minsta antal handskrifter som måste ha funnits i denna del av Vadstenabibliotekets signerade samling (649 om vi inkluderar de tryckta böcker som för stunden lämnats därhän). Var ligger då det potentiella maxantalet?

Det finns väl skäl att anta att åtskilliga volymer med höga ordningsnummer har gått förlorade precis som andra och att exempelvis hyllbrädet D.I även kan ha haft volymer numrerade 14, 15, 16 och kanske ännu högre. Men hur många sådana volymer med höga nummer har förkommit? Annerstedt räknade med tjugo böcker per hyllbräde, men av bevarade volymer är det bara en som har ett signum med ordningsnummer över 20 (I.I.28). I övrigt är de högsta numren 19 (en volym: H.I.19), 18 (två volymer: G.I.18, D.V.18) och 17 (två volymer: I.III.17, K.VI.17). Av samtliga 66 hyllbräden är det i själva verket bara 11 där vi bevisligen kan säga att det funnits 15 böcker eller

Tabell 1. Signeringsschema för Vadstena klosterbiblioteks handskrifter i UUB:s C-samling

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L
I	6	2–7	3–9	3–13	1–10	3–16	1–18	5–19	7–28	2–5	5–10
II	–	4	1–12	3–14	3–12	2–10	3–5	5–6	2–16	–	5–10
III	–	1–10	1–14	1–16	4–13	1–11	–	1–13	5–17	–	3–6
IV	3	5–7	1–14	1–15	4–12	3–11	2	2–12	1–13	1–5	5–7
V	3–8	4–8	3–15	2–18	1–10	1–11	16*	–	1–12	7–11	1–6
VI	2–7	3–7	2–10	1–8	2–11	1–13	–	–	2–11	1–17	1–9

Källor: Margarete Andersson-Schmitt, Håkan Hallberg och Monica Hedlund, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala: Katalog über die C-Sammlung*, 1–8 (Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek, 1988–1995). En konkordans över Vadstenahandskrifternas signum finns i vol. 7, s. 402–419. Detta underlag har kompletterats med uppgifter ur Ville Walta, *Libraries, Manuscripts and Book Culture in Vadstena Abbey* (Helsingfors: Helsingfors universitet, 2014), s. 50f., not 228, se även appendix 1, särsk. s. 234–266. *Anmärkning*: Tabellens arabiska siffror anger endast det lägsta och det högsta bevarande volymnumret på varje hyllbräde och inte fullständiga sviter. En mer detaljerad presentation av de enskilda volymernas inplacering i hyllschemat finns i Roger Andersson, *Predikosamlingar i Vadstena klosterbibliotek* (Uppsala: Institutionen för klassiska språk, 1994), s. 32–37.

*I C-katalogen (se tabellkälla ovan) får C 54 signum G.X.16 i katalogbeskrivningen, vol. 2, s. 12, men i konkordansen, s.st., vol. 7, s. 417, står i stället 'G [?] 16'. Signaturen på volymens bakre pärm är mycket otydlig, men det är utan tvekan en romersk siffra bildad av *en* bokstav. Siffran X skulle helt bryta det övriga mönstret med endast sex hyllor per avdelning, vilket lämnar V som det enda sannolika alternativet.

fler. På över hälften av hyllbrädena, 35 av 66, kan vi inte med säkerhet veta att det faktiskt funnits fler än tio böcker.

Av de 58 hyllbräden där vi har några uppgifter börjar ordningsnumren med 1 eller 2 i 31 av fallen. Räknar vi in siffran 3 stiger andelen till 43 av 58, vilket innebär att i tre fall av fyra saknas det som mest två böcker från början av uppräkningen på de hyllbräden från vilka vi har handskrifter bevarade. Om det lägsta ordningsnumret är 3 vet vi att det saknas två böcker från början av nummerserien, men inte fler. Om det högsta ordningsnumret är exempelvis 13 vet vi däremot inte om det saknas en, två, tre eller flera från slutet av nummerserien – eller om ingen saknas. Dock förefaller de bevarade ordningsnumren vara någorlunda jämnt fördelade över serierna och det finns inget som antyder eller motiverar att det skulle ha förkommit relativt sett fler böcker med högre ordningsnummer. Det tycks mig därför rimligt att utgå från ett likartat svinn från nummerseriernas början och deras slut. Om vi alltså räknar med att det generellt förkommit lika många böcker från början som från slutet av nummerserien i 74 procent av fallen (43/58) får vi ett överslagstal på 1,35 (58/43) att multiplicera med summan 639. Enligt detta sätt att räkna bör det ursprungligen ha stått 863 volymer på dessa 58 hyllbräden. Om vi dessutom antar att det ursprungligen förvarats lika många volymer (15 i medeltal) på de tio hyllbräden där vi helt saknar uppgifter får vi en uppskattad slutsumma på 1013 volymer eller 28 procent färre än i Annerstedts uppskattning.

Vi kan räkna på andra sätt och komma till nästan samma slutsumma. Om vi utgår från 15 som medeltal för samtliga 66 hyllbräden hamnar vi på 990. En annan metod är att låta de kända maximitalen i varje avdelning utgöra faktorerna i en multiplikation. Varje avdelning har sex hyllbräden, vilket genomgående ger faktor 6. I till exempel avdelning D är det högsta ordningsnumret 18 (D.V.18), vilket blir den andra faktorn i den avdelningen. Om vi föreställer oss att *varje* hyllbräde i avdelning D hade minst 18 böcker ger det 6×18 = 108 böcker. Om vi adderar varje avdelning på detta sätt når vi slutsumman 978.

Ville Walta når med samma metod ett minimital på 1304 böcker i hela biblioteket (984 inom avdelning A–L eftersom han även inkluderar inkunablerna). Han konkluderar (med min kursivering): 'This number is still a very rough esti-

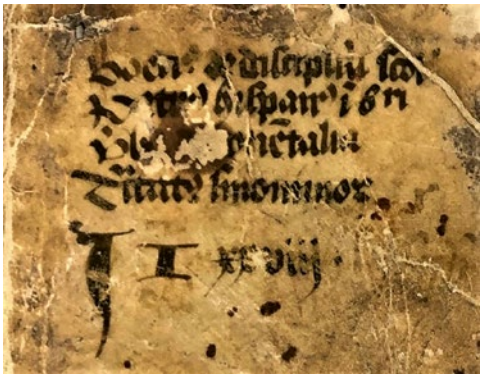

Handskriften UUB C 925 har det högsta kända ordningsnumret för någon Vadstenahandskrift: 'J I xxviij' (I.I.28). Flera forskare har ifrågasatt det höga talet, som bryter mönstret bland övriga signeringar. Det kan dock ha sin förklaring i bandet. Handskriften består av 177 pappersblad som skyddas av ett mjukt så kallat kopertband. Boken är förhållandevis liten, cirka 21 × 15 centimeter, och torde ha förvarats liggande. Åtskilliga handskrifter med samma utförande kan därför ha travats på varandra. Jämför Vadstenaband typ 5 nedan. Foto: Magnus Hjalmarsson, Uppsala universitetsbibliotek.

mation, but should, however, be more accurate than Annerstedt's estimation, since it is based on a *minimum number of books for each case* and contains the shelves (M–Q) he was unaware of. The number could be considered a minimum for the size of the library."[12]

Faktorn 6 är pålitlig, men att det högsta kända ordningsnumret inom respektive avdelning genomgående skulle motsvara det minsta antalet böcker på *varje* hyllbräde inom samma avdelning förefaller mycket osannolikt. Jag har därför svårt att tro att det verkligen kan ha stått 978 (eller 984) böcker i denna del av biblioteket, varom mer nedan.

För att sammanfatta så här långt bör det, enligt mina beräkningar, ha funnits minst 639 och som mest 1013 handskrivna böcker inom avdelningarna A–L.

Handskrifterna inom avdelningarna M–Q

Detta var emellertid inte det fullständiga beståndet i brödernas bibliotek. Som nämnts finns också ett fåtal kända handskrifter signerade M, N och O. För M gäller det volymerna UUB C 368, ett legendarium från 1300-talet med avdelnings- och hyllplacering ('M vi.'), men utan ordningsnummer; C 87, en Strabo-handskrift som kommit till Vadstena genom broder Thorirus Andreae (†1418) och fått signum M.VI.8; samt C 280, ett hagiografiskt arbete (Jacobus de Voragines *Aurea legenda*) från 1400-talet med signum M.VI.16. Förutom att de tre handskrifterna varierar till både innehåll och ålder, kan vi inte säga mycket om avdelningen M, som brandskattats på nästan allt sitt innehåll. Om den ursprungligen härbärgerat 6 gånger 15 böcker i enlighet med ovanstående omräkningstal skulle det addera ett nittiotal böcker till totalmängden.

Inom avdelningen N finns ett synligt mönster. Fem av sex handskrifter inom denna avdelning har samma proveniens: Nicolaus Ragvaldi, prästbroder i Vadstena 1476–1514. Volymerna har signum N.VIII.2–N.VIII.6 och har alltså placerats intill varandra som en sent tillkommen accession.[13] Allt talar för att avdelningen N signerades enligt samma system som de övriga och den skall då ha haft minst åtta hyllor i stället för sex. Även den enda handskriften ur avdelningen O (C 576 med signum O.IV.5) är en senkommen donation från en av prästbröderna, Sweno Tordonis (i klostret 1492–1519).

Jag väntar med att försöka beräkna antalet böcker inom dessa avdelningar. Signeringssystemet indikerar dock att bibliotekets bokskåp eller reoler fanns i två olika utföranden och mått och att gränsen mellan de bägge sektionerna gick mellan avdelningarna M och N, som också utgjort gränsen mellan en äldre och en yngre biblioteksdel.

Annerstedt räknade som nämnts inte med inkunabler och andra äldre tryck med Vadstenaproveniens. De kända signerade verken tryckta före 1514 uppgår till 38 stycken i 35 volymer (därtill 12 osignerade).[14] Sex volymer har sorterats in på avdelningarna A–K. Med ett undantag (K.IV.10) har samtliga av dessa de högsta ordningsnumren på sitt hyllbräde, vilket jag vill tolka som att de insorterats i utrymmen där det funnits luckor. Övriga 29 har sorterats in på N–Q där det annars bara stått sju kända handskrifter (sex stycken på N, däribland Nicolaus Ragvaldis ovan nämnda böcker, samt en ensam på O.IV.5).

Tabell 2. Signum för böcker tryckta före 1514 och handskrifter från avdelningarna M–O i Vadstena klosterbibliotek

A	B	F	H	K	M	N	O	P	Q
A.VI.9	B.IV.9	F.III.12	H.IV.9	K.I.7	*m.vi.?*	N.III.4	O.I.4	P.II.1	Q.III.1
				K.IV.10	*m.vi.8*	N.IV.1	O.III.1	P.II.2	Q.IV.1
					m.vi.16	N.IV.2	O.III.2	P.III.6	Q.IV.2
						N.IV.3	O.IV.3	P.IV.1	Q.IV.8
						n.v.3	*o.iv.5*	P.V.3	Q.V.3
						N.VII.2	O.VI.1	P.VI.2	Q.V.5
						n.viii.2	O.VI.8	P.VI.8	Q.VII.3
						n.viii.3	O.VIII.2	P.VII.2	Q.VIII2
						n.viii.4	O.VIII.7		
						n.viii.5			
						n.viii.6			

Källor: Roger Andersson, *Predikosamlingar i Vadstena klosterbibliotek* (Uppsala: Institutionen för klassiska språk, 1994) s. 32–40; Ville Walta, *Libraries, Manuscripts and Book Culture in Vadstena Abbey* (Helsingfors: Helsingfors universitet, 2014) s. 50f., not 228, s. 262–266; Libris db:istc; alvin-portal.org. *Anmärkning*: Handskrifter anges med kursiv och gemener.

Tolkning

Av det mönster som framträder kan vi formulera några försiktiga hypotetiska antaganden om bibliotekets uppbyggnad: I klosterbibliotekets begynnelse då samlingen ännu var beskedlig användes ett tvåställigt signum med bokstav följt av ett nummer. År 1410 fanns ett minimum om 59 volymer märkta på detta sätt. Bibliotekets tillväxt tvingade fram en omsignering till det treställiga schema som här diskuteras, vilket som tidigast skedde 1436 och allra senast 1447. Omkring 130 volymer kan med säkerhet föras till detta 'urbestånd'.[15] Avdelningarna A–L eller troligare A–M (baserat på hur förvaringen bör ha varit utformad) torde ha hyst bibliotekets äldre delar upp till och förbi denna omdaning. Efter förändringen fanns utrymme för framtida tillväxt och några få inkunabler, tryckta mellan 1470 och 1483, kunde ännu stickas in i denna del av samlingen, men mot mitten eller slutet av 1480-talet var utrymmet fyllt. Tidsmässigt sammanfaller det med den brand som 1478 härjade åtminstone yttertaket på biblioteksbyggnaden och vilken möjligen föranledde sakristians flytt och biblioteksrummets utvidgning.[16] I detta skede bör biblioteket ha hyst minst 639 och som mest 1013 handskrivna böcker inom avdelningarna A–L, den del av biblioteket som Annerstedt analyserade och uppskattade till 1400 volymer. Från M finns endast tre bevarade volymer, men de har alla varit placerade på hylla VI och med högsta ordningsnummer 16. Det får mig att tro att denna avdelning varit organiserad på samma sätt som A–L. Multiplicerar vi dessa kända ytterligheter (6×16) inom avdelningen M blir det potentiella maxantalet böcker 96.

Från detta omfång och rum har biblioteket emellertid fortsatt att expandera. Sten G. Lindberg har antagit att utvidgningen företogs omkring 1490.[17] I likhet med Walta vill jag tro att den ägde rum något tidigare. Dels har vi den nämnda branden 1478 som torde ha föranlett en rumslig omdisposition, dels har de nya avdelningarna från N och framåt fyllts på med böcker från 1470-talet och senare. En betydande del av dessa böcker var tryckta och det fåtal kända handskrifter som stuckits in här var kasuella förvärv, såsom Nicolaus Ragvaldis efterlämnade volymer.

Avdelningarna N–Q verkar ha haft så många som åtta hyllbräden. I gengäld har ingen känd

Sten G. Lindberg identifierande sex olika typer av Vadstenaband, som alltså bands i klostrets eget bokbinderi. Typologin är inte helt invändningsfri och Lindbergs efterlämnade papper visar att han själv brottades med beskrivningarna. De exempel som ges här är därför bara avsedda som översikt. Den äldsta typen är grå eller vita viltskinnsband med en lång läderrem som är fäst i frampärmen och hakar i en mässingspigg på bakpärmen. I flera fall anges bokens titel i en etikett fäst bakom en genomskinlig hornskiva. Även signum anges på bakpärmen, som alltså bör ha förvarats uppåt eller utåt. UUB C 87, mått: 22,5 × 16 cm. (M.VI.8).

Vadstenaband typ 2: Med reorganiseringen av biblioteket på 1440-talet uppträdde en ny form av bokband, som förefaller ha förvarats liggande på bakpärmen. Materialet är fortfarande viltskinn över träpärmar, men spännena är nu fästade i bakpärmen och hakar i på frampärmen där även signum anges. Det avbildade bandet är sparsamt dekorerat med påmålade blommönster. Spännet är försvunnet, men har lämnat spår i pärmen. UUB C 131, mått: 29 × 21 cm. (G.I.12).

bok högre ordningsnummer än 8, vilket antyder att förvaringslösningen var högre och smalare i dessa avdelningar. Byggnaden med librariet hade ursprungligen ett sluttande pulpettak. Johan Fredrik Martin {18} avbildade på 1790-talet den så kallade Beläteskammaren, som antas ha varit det gamla biblioteksrummet. Av gravyren framgår att rummet var kryssvälvt. I det första stadiet saknade byggnaden övervåning och den intilliggande sakristian kan därmed utan problem ha haft högre takhöjd än biblioteksrummet.[18] När sakristian senare blev bibliotekslokal kunde bokskåpen eller hyllorna tillåtas växa uppåt i detta rum. Vi känner dock inte loftets eller trossbottnens utformning så detta är endast spekulationer.

Avdelningarna N, O, P, Q har kända hyllbräden VIII, VIII, VII och VIII och högsta ordningsnummer 6, 8, 6, 8. Om vi utgår från ytterligheterna även här ger det 8 × 8 böcker eller sammanlagt 256 böcker inom dessa fyra avdelningar. Det skall återigen påpekas att avdelningarna M–Q inte alls berördes av Annerstedt och att den här diskussionen därför inte förändrar något i relation till hans uppskattning av bibliotekets storlek. Men inte ens om vi till den totala mängden adderar det förmodade maxantalet böcker från dessa avdelningar kommer vi upp i Annerstedts summa.

Av de samlade kalkylerna ovan bedömer jag att 1365 volymer är ett absolut maximum för alla de 16 avdelningarna A–Q (A–L: 1013; M: 96; N–Q: 256). Redan detta är alltså färre än Annerstedt, utan att räkna inkunablerna, ville inplacera under A–L. Utifrån de bevarade högsta ordningsnumren tror jag dock att även medeltalet 15 är för högt för varje hyllbräde inom denna sektion och att det samlade beståndet var lägre än ovanstående summa. Både medel- och medianvärdet för de kända ordningsnumren inom A–L är 11; med detta omräkningstal får vi en summa på 726 volymer i denna del av biblioteket. Denna lägre summa ter sig mer sannolik i mina ögon och med tanke på att bröderna även efter 1483 kunde fortsätta placera nya inkunabler i avdelningarna A–K (jfr tabell 2) kan ju dessa inte ha varit alldeles fulla. Ett rimligt antagande är dessutom att dessa böcker i regel placerades sist på sina respektive hyllbräden, men trots det har fem av de sex där detta kan ha varit fallet förhållandevis låga ordningsnummer: 7, 9, 9, 10 och 12 (medeltal = 9,4).[19]

Vidare kan erinras om den betydande diskre-

Vadstenaband typ 3 skiljer sig från de tidigare ofärgade banden genom att ha skinn i olika bruna nyanser. Vadstena klosters privilegiebok, UUB C 46, mått: 22 × 15 cm. (F.I.16).

Vadstenband typ 4 är en yngre variant av typ 3 och skiljer sig genom beslagen. Det avbildade exemplaret har hörnbeslag av mässing och kraftiga metallspännen. Boken har tillhört Nicolaus Ragvaldi. Titeletiketten uttydes: *Sermones de tempore hyemali et dicta quedam beati alani super psalterium beate virginis 2us in ordine N viiio*. UUB C 327, mått: 21 × 15 cm. (N.VIII.2).

pansen mellan de bevarade 32 tryckta och handskrivna böckerna som stått inom avdelningarna N–Q och ett uppskattat maxantal om 256 volymer inom samma avdelningar. I själva verket vet vi nästan ingenting om denna del av biblioteket. Om vi försiktigtvis antar att det samlade bokbeståndet i brödernas bibliotek kring år 1500 var mellan 900 och 1350 volymer torde vi i inte hamna fel, men fler indicier tycks mig peka mot den nedre än mot den övre gränsen. I motsats till Ville Walta och tidigare forskare ser jag också den större mängden som ett absolut maximital, och inte som ett minimum.

En konsekvens av dessa resonemang är att det ursprungliga Vadstenabiblioteket får förmodas ha bevarats till våra dagar i större omfattning än vad som tidigare antagits. Detta gäller särskilt 'kärnbeståndet' från avdelningarna A–L. Inget i den efterföljande historien motsäger denna slutsats. Klostret med biblioteket avvecklades i omgångar under 1500-talet innan det slutligen stängdes 1595. De böcker som inte omedelbart förstördes flyttades mellan olika orter innan de donerades till Uppsala universitetsbibliotek 1620.[20] Där återfinns i dag med några få undantag de bevarade latinska handskrifterna. Cirka 75–85 svenskspråkiga handskrifter, räkenskapsböcker, jordeböcker och andra kodexar med Vadstena-

Vadstenaband av typ 6 kallade Sten G. Lindberg de ko- eller kalvskinnsband som dekorerats med blindpräglad dekor. Flera av dessa är tillverkade av bokbindaren Niels. Den avbildade volymen har tillhört systrarnas boksamling. Remmarna är renoverade i modern tid. KB A 1, mått: 43,5 × 30 cm.

proveniens förvaras på andra arkivinstitutioner i Sverige och utlandet.[21] I Riksarkivets katalogiserade samling av medeltida pergamentomslag finns 27 med angivet ursprung i Vadstena, men i elva fall är attributionen tveksam och bara en mindre del torde ha ingått i det ordnade biblioteket.[22] Majoriteten av fragmenten är liturgiska till innehållet (missalen, psalterier, sekventiarier m.m.) och bör snarast ha förvarats i sakristian. Denna sorts böcker var också de som enklast kunde dispenseras sedan den rena evangeliska läran blivit hegemonisk, vilket förklarar varför det är just de som blivit pergamentomslag. Att även exempelvis avdelning A, som bestod av biblar, uppvisar stora luckor kan ha sin grund i att de till skillnad från många andra böcker kan ha fortsatt att användas även efter reformationen. En annan förklaring kan vara att deras stora format gjorde bladen användbara som omslagsmaterial.

Johan Fredrik Martin, 'Appartement vouté de l'Eglise de Wadstena, dans lequel on conserve plusieurs Reliques des tems Catholiques'. Interiören visar Vadstenas forna bibliotekslokal något decennium innan byggnaden revs 1807. Akvatint över konturetsning och roulettarbete. Foto: Lars Kennerstedt, Antikvarisk-topografiska arkivet.

Sammanfattning

Claes Annerstedt antog 1877 att biblioteket i Vadstena kan ha bestått av så många som 1400 böcker. Till detta adderade han klostrets liturgiska böcker, uppskattningsvis ett hundratal, vilket skall ha gett ett samlat bokbestånd på 1500 volymer. Denna uppskattning har i stort sett accepterats av forskningen. Annerstedts beräkningar byggde enbart på de handskrifter som var upp-

Vadstenaband typ 5 är olika typer av så kallade kopertband, pergamentomslag utan fyllning som fästs vid inlagan med kedjestick genom ryggen. Den förlängda bakpärmen bildar en flik som sluter till över frampärmen. UUB C 639 och C 628, mått: 21 × 15,5 cm. (H.III.12).

ställda på avdelningarna A–L med vardera sex hyllbräden och en förmodan om 20 böcker per hyllbräde.

Annerstedt räknade med 12 avdelningar i stället för det korrekta 11 och jag har försökt visa att 15 böcker per hyllbräde är en mer rimlig uppskattning. Med samma sätt att räkna men med andra omräkningstal menar jag därför att antalet böcker i de aktuella avdelningarna inte bör ha överstigit 1000. Samtidigt kan vi på goda grunder räkna ut ett absolut minimiantal på 649 böcker i denna del av biblioteket. Den summan inkluderar även ett fåtal inkunabler i avdelning A–L, som Annerstedt bortsåg från.

Till det kommer dock ytterligare ett stort antal böcker som inte ingick i Annerstedts kalkyl. Det gällde, förutom de tryckta böckerna, handskrifter inom avdelningarna M–Q, osignerade latinska handskrifter, de svenskspråkiga handskrifterna, som inte upptogs i den signerade boksamlingen, samt de nämnda liturgiska böckerna. Bevarandegraden i detta bestånd är avsevärt sämre och alla försök till beräkningar mycket vanskliga. Från dessa samlingar känner vi följande bestånd (proveniensen är många gånger osäker, särskilt gällande fragmenten):[23]

Avdelning A–M: 39 böcker
Osignerade latinska handskrifter: 56 böcker
Systrarnas bibliotek: 41 böcker, 1 fragment
Liturgiska böcker: 70 böcker, 17 fragment.

Om alla dessa attributioner är korrekta kan vi alltså addera ytterligare 224 böcker till det kända beståndet i Vadstena. (Flera av dem har dock ingått i den signerade samlingen och så länge de inte utgjort slutnummer på ett hyllbräde adderar de inte till totalmängden i mina kalkyler.) Det är inte otänkbart att det samlade antalet belöpte sig till 400 och att det därmed inom Vadstena klosters murar sammantaget funnits böcker i ett antal som närmar sig Annerstedts uppskattning, såsom både Gödel och Walta föreslagit. Jag håller det dock för osannolikt och jag tror även att antalet böcker i avdelningarna A–L var lägre än i ovanstående summering. Min bästa gissning är att brödernas bibliotek vid sekelskiftet 1500 sammanlagt hyste mellan 900 och 1350 volymer. Var en rimlig uppskattning bör ligga inom detta spann är dock svårt att säga bara med utgångspunkt i katalogerna. En närmare besiktning av det bevarade primärmaterialet kan med säkerhet ge viktiga ledtrådar. Genom att närstudera böckernas format och band, när de

producerats, vilka märkningar de har och när de inkorporerats i biblioteket går det utan tvekan att få fram en bättre bild av böckernas rangering på hyllorna i Vadstena. En närmare analys av materialet i böckerna – papper eller pergament – kan innehålla nycklar till varför vissa av bibliotekets avdelningar tycks ha bevarats bättre än andra. På så sätt skulle vi kunna få tydligare besked kring flera av de påståenden som gjorts och frågor som väckts i denna undersökning.

NOTER

1. Jag vill uttrycka min stora tacksamhet till docent Anna Fredriksson och förre förste bibliotekarien Håkan Hallberg, som haft vänligheten att kommentera tidigare versioner av denna artikel och därvid påtalat åtskilliga sakfel och tankevurpor. De kvarstående felaktigheter och orimliga spekulationer som kan kvarstå är helt och hållet min förskyllan.

2. Se exempelvis Sten Lindroth, *Svensk lärdomshistoria: Medeltiden, reformationstiden* (Stockholm: Norstedts, 1975), s. 179; *Sveriges kyrkohistoria*, 2, *Hög- och senmedeltid* (Stockholm: Verbum, 1999), s. 209 (Anders Piltz); Margarete Andersson-Schmitt och Monica Hedlund, *Mittelalterische Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala: Katalog über die C-Sammlung*, 1 (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1988), s. ix; Anna Fredriksson, *Vadstena klosters bibliotek: En analys av förvärv och bestånd* (Uppsala: Institutionen för klassiska språk, 1997), s. 6. Bertil Nilsson ger en mer försiktig sammanfattning: 'Hur pass omfattande Vadstena klosters bibliotek var som störst kan inte avgöras'; dens., 'Kyrka och lärdom', i *Signums svenska kulturhistoria: Medeltiden*, red. Jakob Christensson (Lund: Signum, 2004), s. 159. På liknande sätt uttalade sig Gottfrid Carlsson i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 1 (Malmö: Allhem, 1956) uppslagsord 'Bibliotek', sp. 523.

3. Andersson-Schmitt och Hedlund, *Mittelalterische Handschriften*, 1, s. ix–x.

4. Fredriksson, *Vadstena klosters bibliotek*, s. 10, 22.

5. Jfr Carl-Gustaf Andrén, *De septem sacramentis: En sakramentsutläggning från Vadstena kloster ca 1400* (Lund: Gleerups, 1963), s. 62–65; Håkan Hallberg, *En bokskörd från vingården: Heliga Birgitta hennes kloster och dess bibliotek*, Uppsala universitetsbiblioteks utställningskataloger, 42 (Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek, 2003), s. 26–35; Ville Walta, *Libraries, Manuscripts and Book Culture in Vadstena Abbey* (Helsingfors: Helsingfors universitet, 2014), s. 42.

6. Om bokbandens koppling till böckernas förvaring, se t.ex. Edith Diehl, *Bookbinding: Its Background and Technique*, 1 (Port Washington: Kennikat Press, 1965 [1946]), s. 63ff.

7. Claes Annerstedt, *Upsala universitets historia*, 1, *1477–1654* (Uppsala: Uppsala universitet, 1877), s. 47, not 4.

8. Vilhelm Gödel, *Sveriges medeltidslitteratur: Proveniens; Tiden före Antikvitetskollegiet* (Stockholm: Nordiska bokhandeln, 1916), s. 98f.

9. Walta, *Libraries, Manuscripts and Book Culture*, s. 49–51.

10. Ville Walta, 'Birgittine Books in the Nordic Fragment Collections', i *Nordic Latin Manuscript Fragments: The Destruction and Reconstruction of Medieval Books*, red. Åslaug Ommundsen och Tuomas Heikkilä (Abingdon: Routledge, 2017), s. 239.

11. Det rör sig om signumen A.VI.9, B.IV.9, F.III.12, K.I.7 och K.IV.10. Se även not 19.

12. Walta, *Libraries, Manuscripts and Book Culture*, s. 51.

13. Om dessa volymer (C 327, C 362, C 303, C 348, C 304), se särsk. Aarno Malin, 'Bidrag till generalkonfessorn i Vadstena Nicolaus Ragvaldis författarskap', *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 13 (1926) s. 139–145. I UUB:s C-samling finns ytterligare två volymer (C 47, C 302) som tillhört Ragvaldi, men som inte inordnats i Vadstenas signerade samling.

14. Se 'Förteckning över inkunabler som tillhört Vadstena klosterbibliotek', i Roger Andersson, *Predikosamlingar i Vadstena klosterbibliotek* (Uppsala: Institutionen för klassiska språk, 1994), s. 38–40. Ytterligare en signerad och två osignerade inkunabler som saknas hos Andersson har identifierats genom deldatabasen 'Inkunabler i Sverige: ISTC' i Libris (db:istc). Tilläggas kan att signeringsschemat nästan genomgående är missuppfattat i Libris, som därför inte kunnat användas för den här analysen. T.ex. har det signum som i renskrift skall utläsas F.III.12 tecknats som 'F 3-012-9'. Se <http://libris.kb.se/bib/8930609>, Ambrosius de Cora, *Defensorium ordinis Heremitarum S. Augustini* (Rom: Georgius Herolt, 1482). Dessa korrupta signum har påtalats för ansvariga och kommer att korrigeras, men de har reproducerats i Wolfgang Undorf (red.), *Catalogue of books printed in the 15th century in Swedish collections* (Wiesbaden: Harrassowitz, Wiesbaden, 2012). En tryckt Vadstenabok med signum O.VIII.2 återfinns också i UUB:s bokbandssamling under: Sverige, 1500-tal, Fol. 4: Pelbartus de Themeswar, *Sermones pomerij de sanctis hyemales et estiuales* (Lyon: Bernard Lescuyer, 1514).

15. Walta, *Libraries, Manuscripts and Book Culture*, s. 40–43.

16. *Vadstenadiariet: Latinsk text med översättning och kommentar*, utg. Claes Gejrot (Stockholm: Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, 1996), notis 836 (22/10 1478). Bertil Berthelson, *Studier i Birgittinerordens byggnadsskick*, 1, *Anläggningsplanen och dess tillämpning* (Lund: Håkan Ohlssons boktryckeri, 1946), s. 195, 201f.

17. Sten G. Lindberg, art. 'Bokbind', i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 21, Supplement (Malmö: Allhem, 1977), sp. 128.

18. Jfr Berthelson, *Studier i Birgittinerordens byggnadsskick*, s. 199–203, fig. 89–92.

19. Inkunabeln H.IV.9 (UUB 33:222) tryckt 1472 har följts av handskrifterna H.IV.10 (C 613) och H.IV.12 (C 640). C 613 har kommit till Vadstena efter 1478 och har ett äldre utstruket signum I.IV.14, vilket var det högsta ordningsnumret på det hyllbrädet. C 640 har enligt en anteckning på pärmens insida inkorporerats med biblioteket den 3/2 1490. Andersson-Schmitt, Hallberg och Hedlund, *Mittelalterische Handschriften*, 6, s. 121, 192.

20. *Vadstenadiariet*, notis 1190 (odat. 1543); Gödel, *Sveriges medeltidslitteratur,* s. 124–132; Walta, *Libraries, Manuscripts and Book Culture*, s. 16–20; Walta, 'Birgittine books', s. 241ff. Se även Anna Wolodarski, 'The Vadstena Library: Making New Discoveries', i *The Birgittine Experience: Papers from the Birgitta Conference in Stockholm 2011*, red. Claes Gejrot, Mia Åkestam och Roger Andersson (Stockholm: Vitterhetsakademien, 2013) s. 30–33.

21. Fredriksson, *Vadstena klosters bibliotek*, s. 10. Wolodarski, 'The Vadstena Library', s. 38.

22. Riksarkivets databas över medeltida pergamentomslag, MPO: <sok.riksarkivet.se/mpo> → Ursprungsort eller användningsort → 'Vadstena'. Jfr Wolodarski, 'The Vadstena Library' och Walta, 'Birgittine Books'.

23. Se förteckning hos Walta, *Libraries, Manuscripts and Book Culture*, s. 266–297.